

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ

РІЗНОЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

УДК 811.161.2: 82.1: 81'42

СЕМАНТИКА І ПОЕТИКА СЛОВА-ОБРАЗУ ХАТА
У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Тетяна БЕЦЕНКО (Суми, Україна)

e-mail: becenkot@gmail.com

БЕЦЕНКО Тетяна. СЕМАНТИКА І ПОЕТИКА СЛОВА-ОБРАЗУ ХАТА У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

У статті подано спробу схарактеризувати семантику та естетичну природу образу-символу хата в поетичному ідіостилі В. Голобородька-сюрреаліста. Встановлено, що образ-символ української хати є наскрізним образом поетичного світовідтворення В. Голобородька. Спостережено, що хата (біла хата) для В. Голобородька-сюрреаліста – ідеальний, сакраментальний знак-символ національної буттєвості; жива істота, духовне вмістище особистості, мікро- і макропростір, космос ідеального і матеріального буття, вимір національної свідомості, національної ідеї, етнокультурний знак-символ, мовно-естетичний знак української культури.

У образі-символі хата задовано простір, що є найбільш знаковим і сакральним для ліричного героя. Для В. Голобородька поетизація хати (хатнього простору) – органічна і природна.

Актуалізованими у семантичній структурі слова-образу хата є семи «родина, рід», «батьки», «батьківщина», «національне буття».

Ключові слова: слово-образ хата, поетична мова, семантика слова-образу, символ, естетика слова-образу, поетика слова-образу хата.

BETSSENKO Tatyana. THE SEMANTICS AND POETICS OF THE WORD-IMAGE HOUSE IN THE POETRY OF VASILY GOLOBORODKO

The article presents an attempt to characterize the semantics and aesthetic nature of the image-symbol house in the poetic idiosyncrasy of V. Goloborodko-surrealist. It is established that the image-symbol of the Ukrainian hut is through the image of the poetic worldview of V. Goloborodko. It was revealed that the house (white house) for V. Goloborodko-surrealist is an ideal, sacramental sign-symbol of national existence; a living being, a spiritual repository of personality, micro- and macro-space, the world of ideal and material being, the dimension of national consciousness, national idea, ethnocultural sign-symbol, cultural and aesthetic sign of Ukrainian culture. Often the actions reproduced in the text take place in the house, directly near the house (under the house), near the house. In the image-symbol of the house, the space is coded, which is the most significant and sacred for the lyrical hero. For V. Goloborodko poetization of the house (home space) is organic and natural. The poetic philosophy of V. Goloborodko is based on the exaltation of the house - the ideal and material essence – the basis of the national culture, customs and rituals. The image of the house is the canonized reality of the Ukrainian mentality. The word-image of a house in the artistic reality of a surrealist writer is anthropomorphized. This image personifies the original national home; the basis and method of national existence. The semantics of the image of the house in the poet's poetry of the word covers a range of such concepts as "family", "small homeland", "parents, relatives, gender", "Ukrainian ethnoculture", "national way of life", "Ukrainian reality", "basis of national world outlook" being. Objects such as the threshold, the window (external realities) and the furnace, floor, ceiling, walls (internal features), etc., which are also sacred, are organically linked with the image of the house as a folklore symbol. The artist argues that the home for Ukrainians is not just housing, but a sacramental space of beingness, residence / residence in the world; This space is aestheticized (decorated, cleaned, carefully groomed). The Ukrainian house is a model exemplified by the artist and a standard of national customs, of the national structure of being.

Keywords: word-image house, poetic language, poetic idiosyncrasy, semantics of the image word, symbol, aesthetics of the word-image, poetics of the word-image house.

Постановка проблеми.

Сучасна національна поезія – невичерпне джерело пізнання української ментальності, українського світобуття. Найвиразніше природу національного ества особистості засвідчує художня мова В. Голобородька – естетизована матерія поетичного духу, філософія національного життєіснування. Пізнання семантики та естетики традиційних образів-символів, активізованих у поетичній мові сучасних митців, слугуватиме джерелом вивчення змінності, динаміки нашої мови як знакової системи.

Аналіз останніх досліджень.

Різні аспекти творчості В. Голобородька розглядали М. Ільницький, А. Макаров, М. Антонович, О. Кузьменко, Ю. Шутенко, О. Вертій, Т. Пастух та ін. Мовостиль В. Голобородька був предметом наукового спостереження таких учених, як Л. Нежива, Т. Беценко та ін. Вважаємо, лінгвостилістичний аналіз поетичного дискурсу митця заслуговує докладного і різнобічного аналізу.

Формулювання мети статті.

Мета статті – схарактеризувати семантику та естетичну природу образу-символу **хата** в поетичному ідіостилі В. Голобородька-сюрреаліста.

Виклад основного матеріалу.

Наскрізним образом поетичного світовідтворення В. Голобородька вважаємо образ-символ української хати. Хата – «сільський одноповерховий житловий будинок»; «домівка, господа»; «тимчасове пристановище для кого-небудь»; «внутрішнє житлове приміщення такого будинку» [СУМ 11, с. 29].

Про «хатність» яке ознаку ідіостилю В. Голобородька говорить Іван Дзюба: «Василь Голобородько ніби не прагне до широкої панорами світу. Само по собі не могло б бути погано, але виходить на добре, оскільки «вузькість», «хатність» Голобородька – це не відмова від багатства й невичерпності світу, а особливий спосіб увійти в них зсередини, «тихо», побачити внутрішню «душу» речей, побачити багато в малому, безмірне в обмеженому, дивовижне й фантастичне у звичайному й побутовому» [2, с. 36]. На думку критика, «звичайна селянська хата для поета – цілий невичерпний всесвіт з безліччю своїх світів і див, вмістилище закінченого циклу буття, де, як і всюди, можна знайти всі начала й кінці» [2, с. 37].

Хата (біла хата) для В. Голобородька-сюрреаліста – ідеальний, сакраментальний образ національної буттєвості. В уві письменника хата є живою істотою (подобою людини), духовним вмістищем особистості, мікро- і макропростором, світом ідеального і матеріального буття, виміром національної свідомості, національної ідеї, етнокультурним знаком-символом, мовно-естетичним знаком української культури. Часто дії, відтворювані в тексті, відбуваються у хаті, безпосередньо біля хати (під хатою), поблизу хати (неподалік на обійсті), у селі, де є хати... Образ-символ **хата** сприймаємо як місце (простір), що є найбільш актуальним (суттєвим, важливим) для ліричного героя. Цей простір сакральний, ні з якими іншими величинами не порівнюваний. Для В. Голобородька поетизація **хати** (хатнього простору) – органічна і природна. Все, що охоплює поетичний зір митця, пов'язане з хатою як дійсністю, як космосом (всесвітом) буття.

Поетична філософія В. Голобородька ґрунтується на возвеличенні **хати** – ідеальної і матеріальної сутності – основи національної культури, звичаєвості, обрядовості. Образ хати виступає канонізованою реалією української ментальності. Семантика образу **хата** в поезії художника слова охоплює коло таких понять, як «родина», «мала батьківщина», «батьки, рідні, рід», «українська етнокультура», «національний спосіб життя», «українська дійсність», «основа національного світорозуміння буття».

Примітно, що слово-образ **хата** в художній дійсності письменника-сюрреаліста є антропоморфізованим. Так, антропоморфізований образ **хати** спостерігаємо у поезії «Дорогою через літо». Хата у віршовому творі постає як одухотворена, олюднена, жива подоба людині з атрибутами: дах (позначений у творі метафорою **золотою солом'яною хусткою**), вікна і стіни (з **ясними очима/ на білесенькому обличчі**), долівка (**По долівці ходить м'ята,/ по долівці ходить проміння**). Поетична думка про хату, висловлена митцем у вірші, оформлена метафоричною персоніфікованою конструкцією: *Х ата іде,/ а за нею, мов черідка гусей,/ крокують дорогою через літо/ інші хати – усе село –/ не схожі між собою/ і на нашу хату не схожі,/ але всі із золотою солом'яною покрівлею,/ всі з ясними вікнами/ на побілених стінах,/ всі поміж зелених вишневих садків* («Дорогою через літо»).

Хата для митця – споконвічне національне житло; прообраз усього суцього на землі; основа і спосіб національного життєіснування: *Поверх літаків і автобусів, / поверх доріг, що ведуть далеко, / блищить мені у траві село/ склянкою прозорою з водою криничною. / У тій хаті усе перемішано: / хати, / люди коло хат, / гарби на вулицях, / плаття бузкові над тинами. / А на самому дні стоїть дівчина –/ по її тілу дзвенять тарілки, / вона вся в тарілках, / а я простягаю до неї свої руки/ поверх літаків і автобусів, / поверх доріг, що ведуть далеко, / але склянка прозора села/ з дівчиною на дні/ віддаляється, / і чути, як по її тілу/ дзвенять тарілки* («Спогад»). Навіть простір особистості ліричного героя співвіднесений з простором хати: *У хаті я і мої улюблені книжки,/ що стоять на полиці/ або лежать розгорнені, як птахи* («Дорогою через літо»).

Елементи хатньої будови, як і сама хата, теж сакральні (поезія «Спогад»). Двері («отвір у стіні для входу і виходу» [СУМ 2, с. 217]) символізують зв'язок з макрокосмосом, з рухом, плінністю життя, з вічністю: *Двері риплять: друзі ідуть.../ Двері риплять: друзі ідуть,/ друзі покидають назавжди* («Спогад»). Білі стіни хати уявляються схожими на цвіт яблуні (напевне, асоціюються з весною, спогадом про чисті почуття): *На стінах яблуні білі цвітуть,/ що пожовтіють і обпадут завтра./ І ми під яблунями стоїмо удвох:/ бджоли гудуть у волоссі,/ збирають розмови мед на губах/ і б'ються об наші очі вологі* («Спогад»). Знак-символ **поріг** (за словником, – «дерев'яний брус, закріплений на підлозі під дверима»; «нижня частина одвірка»; «місце біля дверей в хаті або за дверима (знадвору звичайно вимощене цеглою, камінням тощо)»; «перен. Рідна домівка, оселя»; «перен. Початок, переддень чого-небудь»; «крайня межа чого-небудь» [СУМ 7, с. 259]) у поезії В. Голобородька ужитий у переносному значенні – «межа буття між видимим і невидимим, непізнаним, вічним»: *Руки друзів не втримати у руках – / човен вже відпливає у білу дорогу./ Друзі ідуть і зникають у роках,/ а я залишаюся по цей бік порога* («Спогад»).

Хата – невід'ємний, органічний духовний простір, почування особистості. Почуття людини, в поетичній уяві митця, співмірні з образом хати (вимірювані з допомогою хати як духовно-матеріальної величини): *А іще привезу я хату тобі – / білу хату мого кохання,/ там на вікнах сидять голуби/ і хату на вишнях колихають./ Там рушник будуть нам постеляти,/ щоб з тобою нам на рушнику стати.../ Я до тебе човном пролісковим пливу, / золотим весельцем воду горну* («Човни проліскові»). Кохання завбільшки з хату (біла хата кохання), – мабуть, еталон виміру почуттів, найбільша міра.

Біла хата, білити хату, білі обличчя дівчат, білі вогники солов'їв, білина дівочих облич, побілити обличчя, побілити серця, біле кохання – споріднені реалії; їх об'єднує сема, характерна для номена **білий**, – «який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний», «який кольором наближається до крейди, молока, снігу; світлий», «вимитий, випраний, чистий» [СУМ 1, с. 181]: *Та й гарні ж у нас дівчата: / їхні усмішки/ наче скибки кавунів –/ так і хочеться до них припасти/ гарячим ножем своїх губ! / Обличчя у наших дівчат/ біліші білини ромену! / Мамо, то ви їх побілили, / як примазували до свята хату знадвору? / А вишні-черешні/ теж ви побілили/ чи то вони білі від білих облич дівчат, / які ходять вечорами/ на білі вогники солов'їв? / Попід тинами/ хлопці руді, як соняшники, / цвітуть на городах/ і задивляються на білину дівочих облич. / Мамо, побіліть їм обличчя! / Мамо, побіліть їм серця, / як скатерть лягну стіни, / щоб упали на біле кохання/ зелені яблука дівочих грудей, / щоб вилилось на біле кохання/ із тонкого дзбанка стриманості/ молоко пестоців.../ Мамо, побіліть їх! / Побіліть!*

(«Біле кохання»). Взагалі білий – колір, що в народному українському сприйманні набув символу чистоти; краси: біле личко (личенько); моральної чистоти, святості; сонячного світла, земного життя [3, с. 38], що й підтверджує поетичне слововживання митця.

Забуті традиції, руйнування національного укладу життя, знецінення духовно-матеріальних вартостей символізує полишена (покинута назавжди) хата: *Із неба, із самого дна, упала хата, / яблуком достиглим упала.../ У цю хату не приходять м'ята –/ ця хата давно покинутою стала./ Не зрадіють рідній долівці ноги, / повернувшись із далекої дороги. / Стіни не заходять на весіллі ходором –/ сьогодні тут тихо, як на похоронах. / І на широкій вишиваній скатерті/ паляниця куркою не заскаче. / Не піде дощ із блакитної стелі. / І мати блакитна спати не постелить...* («Стара хата»). Для поета – це болюча тема.

За переконаннями В. Голобородька, хата – гніздо, родинне тепло, захисток: *Але усім тепло,/ усі знають: дощ перестане, / і хто напасеться, / хто набігається, / хто нахитається, / хто насадиться на горі, / хто належиться, / а хто прийде додому/ у хату, наповнену теплом, як гніздо* («З дитинства: дощ»).

Довколишній світ теж асоціюється із хатою: білий березовий гай схожий на хату: *На свято першого снігу/ задзвенить у снігу,/ загублена у білій хаті березового гаю,/ зелена циганська підкова,/ по якій хлопці та дівчата ходять,/ по якій птахи сунічні щебечуть із трави* («Свято першого снігу»). Відтак всесвіт, космос – також постає домом (хатою) людини.

З образом хати як фольклорним символом органічно пов'язані такі предмети, як поріг, вікно (зовнішні реалії) та піч, долівка, стеля, стіни (внутрішні ознаки) тощо.

Вікно є атрибутом хати: як і у фольклорних текстах, аналогічно і в поезії В. Голобородька часто під вікном відбуваються дієства: *Під вікном калина хитається,/ під вікном дівчина усміхається./ Калина вся біла – цвіте,/ дівчина вся біла – цвіте./ Ішли хлопці біля калини,/ ішли хлопці біля дівчини./ Обламали хлопці калину* («Купальський мотив»), *Любо яблуньці жити у нашій хаті,/ тільки з того боку вікна:/ я дивлюсь на її рожеві щічки у вікно,/ і яблунька дивиться на мої рожеві щічки у вікно* («Дві яблуньки»).

Митець полюбає хату давню, із стріхою, глиняну; такий хаті він співає хвалу: *Посходилися сусіди і родичі/ і розбирають хату./ Хату, на даху якої улітку/ в жаровнях сушилися вишні –/ принада горобцям і хлопчикам, – розбирають./ Хату, де під стріхою/ ластів'яче гніздо, як пригорща, добре,/ а в ньому ластів'ята, – розбирають* («Світло хати»).

Піч, як і хата, так само антропоморфізована і сакраментальна реалія: *А на печі намисто із перцю./ Стоїть у фартушку лебедим, як молодиця,/ і коси із цибулі у вінок склала на голові,/ а голова високо,/ а голова аж у небі./ Сестричко Ганнусю, то ти так причепурила піч?/ Ні – то осінь,/ то – осінь* («З дитинства: піч»).

Показово, що образ одвічного, майбутнього нації співвіднесений із хатою: *У білих сорочках виходять люди,/ зерно пшеничне сіють з руки –/ прихильники традиційного господарювання./ Знають, що буде довіку так:/ поглянеш у долину із поля –/ хату свою угледиш,/ ніби аж рукою торкнеш* («Образ віковичного»).

Хата постає точкою відліку життя для ліричного героя, який іде в хату (до хати, з хати, від хати): *Варто було уперше в дитинстві,/ слухаючи пісню, почути про річку Дунай,/ як вона відразу побігла недалечко:/ у який бік не пішов би від рідної хати,/ всюди натрапиши на річку –/ Дунай тече* («Дунай, що згорнувся у криницю»).

Світ, як це бачить В. Голобородько, починається і закінчується в хаті, поблизу хати, біля хати: *Я двері навстіж розчиню –/ нехай Ви зайдете до хати. / Я хоч і дуже буду Вас чекати, / усе ж що-небудь розіб'ю* («Сьогодні дощ нехай іде...»), *То піди та полий квіти коло хати* («Глечик на столі»), *Хочу, щоб хліб сміявся зі столу, / хочу кухоль з водою цілувати, / хочу під ноги дзвінку балабайку дороги до твоєї хати, / хочу яблук на доріжках-рушниках. / Хочу тебе побачити!* («Хочу, щоб хліб сміявся зі столу...»), *А той літак, що летить до країни соняшників, / не здійснить посадки, бо там немає аеродромів, / а моя підказка, що той літак, / як лелека, може сісти на хату, / або, як жайворонок, у поле, / чи, як бджола, просто на соняшник, / безглузда, як моє себе заспокоєння* («А той літак, що летить до країни соняшників»).

Кольорова гама поетичного образу-символу хата, як згадувалося, – біла (так само білими є стеля, стіни (а також обличчя і рушники на стінах). Білий співвіднесений з чистотою, незайманістю, святістю, величчю: *Дивився на стіну/ і розпізнавав пори року:/ була стіна білою – літо,/ була стіна білою – зима./ Жодних кольорів у світі,/ лиш біле,/ як білий аркуш паперу,/ що над ним заніміла рука,/ не наважуючись написати перше слово/ у листі до коханої,/ як біла сорочка,/ що її шие сестра для брата/ на повернення,/ як білий рушник,/ білений під місяцем,/ у руках матері,/ що роздумує, який узор*

вибрати./ Лиш біле,/ лиш протилежне темряві,/ як білий череп/ української хати («Біла хата»).

Зовнішнє обрамлення хати – вишневий садок (пор. Шевченкове: Садок вишневий коло хати.), український звичай – вечеря біля хати (пор. у Шевченка: сім'я вечеря біля хати), фруктові насадження, кущ калини, що традиційне для українського побуту: А потім ми запросили вечеряти білу грушку, / яка стояла під хатою («Грушка»), А сьогодні – розбирають хату. / Хату, коло стіни якої росла калина, / червона калина з зеленого гаю, / матір'ю посаджена, – розбирають. / (Та калина була така цікава, / усе заглядала у вікно –/ що там люди роблять? / Усе заглядала у вікно –/ про що там люди розмовляють?) («Світло хати»). Як переконаємося, хата для українця – не просто житло, а сакраментальний простір буттєвості, перебування / мешкання в світі; цей простір естетизований (прикрашений,

випещений, дбайливо доглянутий) і повсякчас опоетизовуваний. Постійно звучить осанна, гімн хаті.

Отже, українська хата – уславлений митцем зразок і еталон національної звичаєвості, національного устрою буття.

Висновки.

Образ-символ **хата** у поезії В. Голобородька мислиться як макросвіт (всесвіт) і як мікросвіт (простір особистісного «я»); як центр (вісь етнобуття), як життєвий етноуклад. Знак-символ **хата** у поетичній інтерпретації В. Голобородька багатозначний. Актуалізованими у семантичній структурі слова-образу **хата** є семи «родина, рід», «батьки», «батьківщина», «національне буття» та ін.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Голобородько В. Повне зібрання віршів // Василь Голобородько // tisk.org.ua/?p=8440
2. Дзюба І. Літературні портрети. Продовження : есеїст. розвідки / Іван Дзюба. – К.: Укр. письменник, 2015. –796 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

REFERENCES

1. Goloborodko V. Povne zibranna virshiv [Complete collection of poems]// tisk.org.ua/?p=8440
2. Dzyuba I. (2015) Literaturni portrety. Prodovzhennya : eseyist. rozvidky [Literary portraits. Continuation: essayist. Intelligence]. Kyiv : Ukrayins'kyu pys'mennyk,
3. Zhayvoronok V. (2006) Znaky ukrayinskoyi etnokul'tury: Slovnyk-dovidnyk [Symbols of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary – Reference]. Kyiv .Dovira.
4. Slovnyk ukrayins'koyi movy: v 11 t. (1970 - 1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] Kyiv: Naukova dumka.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Беценко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: мова художньої творчості, аналіз художнього твору.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Betsenko – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Scientific interests: language of artistic creation, analysis of artistic work.

УДК 811.111.373

ТЕКСТ У ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ніна ІЩЕНКО(Київ, Україна)

e-mail: do_study@ukr.net

ІЩЕНКО Ніна. ТЕКСТ У ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ(КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті визначаються підходи до дослідження тексту: структурний, семантико-синтаксичний, прагматичний, функційний, комунікативний, системний та культурологічний. У статті з'ясовуються також категорії тексту: інформативність, зв'язність, смислова цілісність, інтертекстуальність, членованість, модальність тощо. Отже, вивчення реального тексту у сукупності всіх категорій дає можливість проаналізувати його структуру і функції в динамічному процесі.

Ключові слова: текст, підходи до вивчення тексту, категорії тексту, аналіз структури та функцій тексту.

ISHCHENKO Nina. TEXT IN PARADIGMA OF LINGUISTIC INVESTIGATIONS (COMMUNIKATIV-PRAGMATIC ASPECT)

This article defines the existing approaches to investigation of the text: structural, semantic-syntactic, pragmatic, functional, communicative, cultural. In the article the following categories of the text are examined: informativity, connection, sense integrity, intertextuality, modality. Text is considered to be one of the most complex linguistic units, in which all language levels are introduced in real functioning – phonetics, morphology, syntax and others. This explains why at present there is no unified widely acknowledged adequate definition for such complex, non-homogenous notion of the text in modern linguistics. Hence, the study of the real text in real communication enables us to analyze its structure and functions in the dynamic process of the communicative act. The study of the text in the pragmatic context is aimed at demonstrating primarily whose interests or the interests of what social group the text is designated for. It may also facilitate the research of how signs verbally impact people, how human behavior can be managed verbally as well. The article defines the text as integration of all language levels, the totality of structural, semantic and stylistical